

DOOR
JAN
RITTERSMA

31

Over sarrieshutten

Enige jaren geleden hebben we in deze kolommen terloops iets geschreven over sarrieshutten. In deze aflevering van „Langs Ommelander Wegen” willen we wat breedvoeriger ingaan op deze — voor velen van ons onbekende — materie. Wat is eigenlijk een „sarrieshut”? Hoe komt men aan de vreemde naam „sarrrie”? Wat zijn eigenlijk de feitelijke achtergronden? Allemaal vragen, die we in het vervolg willen beantwoorden. Het meeste wat we weten omtrent dit onderwerp, hebben we te danken aan de in 1952 overleden secretaris van de Algemene Vereniging „Grunnen”, de heer G. R. Jager. In opdracht van voornoemde vereniging heeft hij in het begin der laatste oorlogsjaren een studie gemaakt van sarrieshutten, etc. K. ter Laan heeft enkele gegevens hier en daar aangevuld, e.q. verbeterd.

Gehate belasting eindigde rond 1850

In vroeger jaren werd er accijns op het gemaal geheven, d.w.z. er werd belasting geheven op het bij de molenaar ter vermalen aangevoerde graan. In verschillende gewesten van ons land was deze belasting tot 1833 afzonderlijk geregeld. Al in 1580 is er in Friesland sprake van een belasting op het gemaal. In Groningen waren de tarieven en de wijze van heffing van de belastingen geregeld in een ordonnantie van de Staten van Stad en Ommeland van 12 juni 1623. Hierin waren o.a. ook de pachtvoorwaarden opgenomen voor de belasting op het gemaal.

Deze verpachtingen der accijnzen gaven op den duur aanleiding tot misstanden en klachten; het Reglement Reformatoir van 1748 maakte hier een einde aan door de verpachting te verbieden.

EED

Het innen der belastingen werd opgedragen aan zg. collecteurs. Om de ontduiking van de belasting op het gemaal te voorkomen, was het uiteraard noodzakelijk enige dwang te kunnen uitoefenen op de molenaars.

Dit geschiedde door van de molenaars en hun knechten een eed te vorderen, waarbij ze beloofden niet te doen of nergens aan mee te werken, wat tot fraude zou kunnen leiden. Deze eed luidde:

„Ick love ende sweere, dat ick gheen Koorne ofte graenen noch door my selve, noch jemandt van myn Huysgesinne, hetsy Vrouwe, Kinderen ofte Dienstboden, noch door jemandt anders, myns wetens op ofte onder de Mole, ofte oock in myn Huys, Schuyre, Stallen ofte Plaetse wil ontfangen, ofte laten brengen, sonder dat my daervan door den Chercher sal syn getoont een Briefken ofte Cedulle geteykent van de Collecteur van de voorschreven Impost, inhoudende wat ende hoeveel Koren ter Molen wordt gebracht, op welke Briefken ofte Cedulle ick niet meer als eenmaal Koren op ofte onder de Molen, ofte in myn Huys, Stal Schuyre ofte Plaetse wil nemen, ofte laten nemen, ofte meer als een Reys, ofte oock anders als datselbe Koren daerop wil malen ofte laten malen. Soo waer helpe my Godt Almachtigh”.

Op overtreding van deze gelofte stond een geldboete van 100 Carolus gulden, waarvan de provincie en de aanbrenger ieder de helft ontvingen, terwijl de overtreders geselsd en daarna verbannen kon worden. Dit bleek echter niet afdoende te zijn, zodat de Staten besloten scherper toezicht te doen houden.

De sarrieshut te Uithuizermeeden

Daarom werd bij iedere molen een belastingambtenaar geplaatst, een zgn. chercher, die belast was met de controle op het aangevoerde graan en het daarvan verkregen meel. Hij genoot vrije woning en een jaarsalaris van 130 Carolus gulden of „Ene Rycksdaler des Weekes”.

De molenaar mocht slechts graan ter vermalen ontvangen, indien hem door de chercher een „cedul”, getekend door de pachter, getoond was. Hieruit moest blijken of de verschuldigde accijns betaald was. Deze cherchers werden ook wel „Opsichters van de Meulens” of Collecteurs genoemd.

Het franse woord chercher (zoeken), komt in het oud-frans voor in enkele vormen: „chercher”, „chercheor” en „sarchier”. Vooral dit laatste woord zou ten grondslag liggen van het door de Groningers verbasterde woord „sarrrie”.

Zo'n chercher of sarrrie, woonde in en meestal door de provincie gebouwd huis: sarrieshut. Het waren dus feitelijk ambtswoningen. De sarrieshutten stonden meestal dicht bij de molens. Vanuit hun huis konden de cherchers voortdurend een waakzaam oog op de molen houden en zo trachten de ontduiking te voorkomen.

Het te vermalen graan werd meestal met paard en wagen aangevoerd. Dikwijls waren het landbouwers of bakkers. Voordat men bij de molen kwam, passeerden ze eerst het huis van de sarrrie. Soms was er zelfs een slagboom naast de sarriehut, die de toegang naar de molen afsloot. In het stempelkamertje van de sarrrie kon men het te vermalen graan aangeven, waarna de verschuldigde belasting voldaan, en de cedul getekend kon worden.

De verschuldigde belasting was vrij hoog. In het jaar 1650 werd niet minder dan f 178.050,— gelnd aan belasting op het gemaal. In 1800 was dit bedrag bijna f 200.000,—. Voor het vermaken van een mud tarwe of masteluin (d.i. tarwe en rogge vermengd) moest 24 stuivers worden betaald. Wanneer het meel voor veevoer bestemd was, waren de accijnzen iets minder.

Om het meel voor menselijke consumptie ongeschikt te maken, roerde de sarrrie er een houten lepel vol zand door. Alhoewel de molenaars en de cherchers met strenge straffen bedreigd werden, als zij zich niet nauwkeurig aan de voorschriften hielden, schijnt fraude toch nog al eens voorgekomen te zijn, getuige o.a. het bekende rijmpje:

„De bakker, de muller en de sarrrie,
’t is aalmaal ain pakkelarrie”.

Ook gedurende de Franse tijd bleef de belasting op het gemaal, ondanks verschillende belastinghervormingen in die jaren, gehandhaafd. Zij komt na 1814 voor als rijksbelasting en als plaatselijke belasting. Eén der uitloetselen van de gemeentewet van 1851, was een principiële wijziging der plaatselijke belastingen. Deze wijziging hield voornamelijk een vermindering, en zo mogelijk een afschaffing der plaatselijke accijnzen in.

De belasting op het gemaal verdween dan ook geleidelijk in het gehele land ná 1851. In de stad Groningen werd zij in 1855 ingetrokken. Een zucht van verlichting zal zeker door menig molenaar zijn geslaakt, toen de gehate belasting werd opgeheven.

Na de opheffing der belasting bleven vele sarrieshutten nog bestaan. Omdat — zoals gezegd — de provincie veelal deze woningen liet bouwen, was in vele gevallen een gevelsteen in de voorgevel gemetseld. In deze (natuur)steen was dikwijls het provinciale wapen uitgehouwen. Soms stond onder het wapen een opschrift: „Sauvegarde” of „Selvegerde” wat „wachthuis” betekent.

Het waren vrij eenvoudige woningen, die sarrieshutten. Na de funktie van ambtswoning werden ze bewoond door anderen en raakten dikwijls na jaren in verval en werden afgebroken. Vooral ook omdat het architectonisch gezien, onbelangrijke bouwwerken waren, hechte men geen waarde aan een sarrieshut. Zo zijn er in de loop der jaren talloze sarrieshutten gesneuveld. Daar komt nog bij dat verschillende sarrieshutten grondig zijn verbouwd, zodat we momenteel zeer weinig authentieke sarrieshutten over hebben.

In het Nieuw Groninger Woordenboek noemt K. ter Laan de volgende sarrieshutten: de hut te Bafflo, Beerta, Eenrum, Eppenhuisen, Hellum, Leermens, Losdorp, Midwolde, Muntendam, Nietap, Noordbroek, Noordhorn, Pieterburen, Sappemeer, Scheemda, Schouwerzijl, Stedum, Slochteren, Uithuizermeeden, Winschoten, Wirdum, Woltersum, Zeerijp en Zuidbroek. Ter Laan merkt hierbij op dat de naam sarrieshut in voornoemde plaatsen bekend is. Hij vervolgt met het noemen van plaatsen waar sarrieshutten nog aanwezig zijn: Aduard, Gamwerd, Harendermolen, Houwerzijl, Kantens, Medden, Midwolde, Uithuizen, Usquert, 't Zandt, Zandeweer en Zuidhorn.

Volgens G. R. Jager waren er in 1941 nog sarrieshutten te : Finsterwolde, Harendermolen, Kantens, Kloosterburen, Midwolde, Oldekerk, Slochteren, Uithuizen, Houwerzijl, 't Zandt en Zuidhorn.

Het is merkwaardig dat geen van beide voornoemde schrijvers de sarrieshut van Uithuizermeeden als bestaand noemen. Het staat er n.l. hedentendage nog (zie foto), alhoewel in slechte staat van onderhoud.

Jager noemt wel de sarrieshut te Zandeweer. Ook deze hut bestaat nog en wordt momenteel van binnen verbouwd, terwijl het exterieur min of meer gerestaureerd is.

De sarrieshut te Uithuizen

Oud lakstempel

Eén ding is zeker: er bestaan momenteel zeer weinig originele sarrieshutten. Daarom is het een noodzaak te behouden wat we nog hebben. Ook Monumentenzorg blijkt van deze noodzaak doordrongen. Zo zijn enkele sarrieshutten op de z.g. „definitieve monumentenlijst” geplaatst. Zo ook de sarrieshut te Uithuizermeeden. Zo staat bij deze hut o.m. de beschrijving: „Woning onder zadeldak tussen topgevels. Zesruitvensters en eenvoudig bovenlicht boven de deur”.

Om een goed overzicht te krijgen van de nog bestaande sarrieshutten, moet in de eerste plaats een inventarisatie gemaakt worden van alle nog overgebleven sarrieshutten. Wellicht kunt u — lezer — hiertoe een steentje bijdragen.

Omtrent sarrieshutten is dus zeer weinig bekend. De gegevens voor deze aflevering zijn hoofdzakelijk ontleend aan het artikel van G. R. Jager in de Groninger Volksalmanak van het jaar 1942. Van de sarrieshutten die we hiervoor noemden is het niet eens zeker of ze hedentendage nog intact zijn. Misschien zijn er zelfs sarrieshutten niet eens genoemd.

Schrijver dezes is momenteel bezig meer gegevens, etc. over sarrieshutten en wat hiermee verband houdt te verzamelen. Wanneer er onder de lezers sommigen zijn, die gegevens over dit onderwerp kunnen en willen verstrekken, houdt de schrijver zich ten zeerste aanbevolen. Deze gegevens zouden kunnen zijn: oude foto's, beschrijvingen, oude akten, anekdotes maar ook oude verhalen betreffende de molenaar, de sarrrie en zijn ambtswoning.

Indien meerdere gegevens bekend zijn zal een vollediger publikatie — in welke vorm dan ook — wellicht mogelijk zijn. Mocht u waardevolle geschriften, foto's, e.d. bezitten, die u liever niet verzendt of in bruikleen afstaat, kunt u dit eventueel mondeling (telefonisch) of schriftelijk laten weten. Zo kunnen we samen wellicht een nagenoeg vergeten stukje gewestelijke geschiedenis „aan de vergetelheid ontrukken” en voor het nageslacht bewaren.

U kunt uw eventuele reactie doorgeven aan de redactie van deze krant, postbus 17, Uithuizen of aan het adres van de schrijver, Pr. Margrietstraat 2, Uithuizermeeden.